

1996. — №4. — С.15-26. **10.** *Нерсесянц С.В.* Общее благо как правовая категория / Нерсесянц С.В. Философия права: курс лекций. — [Электронный ресурс] — 13.12.2002. — URL: <http://humanities.edu.ru/db/msg/1540>. **11.** *Розов Н.С.* Ценности в проблемном мире: философские основания и социальные приложения конструктивной аксиологии. — Новосибирск, 1998. — 292 с. **12.** *Ролз Дж.* Идея блага и приоритет права // Современный либерализм. — М.: Дом интеллектуальной книги, Прогресс-Традиция, 1998. — С.76-107. **13.** *Цимбал Т.* Утопічне мислення: перемінливі функції та доля // Франкел Б. Постіндустріальні утопісти / пер. з англ. О.Юдіна. — К.: Ніка-центр, 2005. — 5-18. **14.** *Шохин В.К.* Благо // Новая философская энциклопедия. — Т. 1. — М., 2000.

Надійшла до редакції 14.02.2008 р.

Віктор Кіктенко

КІКТЕНКО Віктор Олексійович — кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу Далекого Сходу Інституту сходознавства імені А.Кримського НАН України. Сфера наукових інтересів — історія науки та історіософія.

ПОСТІДЕМОВСЬКИЙ РОЗВИТОК ІСТОРІЇ НАУКИ Й ЦИВІЛІЗАЦІЇ КИТАЮ

Пошук фундаментальних відмінностей між західною й незахідними цивілізаціями є *актуальною* науковою проблемою. *Метою* даної роботи є аналіз теоретичних підходів у сучасних дослідженнях у галузі історії науки стародавнього та імператорського Китаю. Роботи Дж. Нідема (1900 — 1995) та його колег продемонстрували на основі вивчення колосальної кількості джерел, що китайська цивілізація створила багату й

© В.Кіктенко, 2008

оригінальну власну наукову традицію. У другій половині ХХ століття була спростована теза про те, що наука зародилася тільки одного разу в античній Греції, а тому є унікальним досягненням західної цивілізації. З 1940-х років найважливішим історичним контр-прикладом стає Китай, вивчення якого привело до отримання необхідних даних про наявність у китайській цивілізації безлічі форм знань і методів, подібних тим, що визначаються як наука на Заході. Звідси походить проблема визначення поняття *китайської науки*. У дослідженні Дж. Нідема були співвіднесені широкі поняття *наука* й *цивілізація*, що стимулювало появу простих формулювань про їхні відносини. Крім того, не робилися спроби визначення характерних ознак і відмінностей цивілізацій крім зіставлення захід/не-захід, а сам компаративний аналіз цивілізацій включив у себе морально-етичний, телеологічний, лінгвістичний, філософський, політичний, науковий і економічний аспекти.

Сучасні дослідження з історії науки й цивілізації Китаю насамперед пов'язані з роботою Науково-дослідного інституту Нідема. Крістофер Каллен, директор цього закладу, у даний час висуває три програмні мети діяльності інституту: 1) розвиток Інституту як міжнародного академічного центру з історії науки; 2) підвищення уваги до технічних і наукових традицій Китаю й Східної Азії в середовищі вчених і на рівні популяризації з метою подальшої розробки програми наукових публікації Інституту, 3) забезпечення фінансування для отримання постійної матеріальної основи для гарантування незалежності й безпеки Інституту в довгостроковій перспективі [8, с.3]. В інституті в період після смерті Дж. Нідема в 1995 році була продовжена робота з видання проекту «Наука й цивілізація в Китаї» і нових монографічних досліджень. Уперше на Заході було видано дослідження розвитку середньовічної китайської медицини впродовж 1000 років на підставі медичних рукописів із Дунхуаня. Дана робота вийшла під загальною редакцією Вівьєн Ло й Крістофера Кал-

лена. Інша книга написана Кімом Тейлором і є інноваційним дослідженням медицини в комуністичному Китаї в період з 1945 по 1963 роки. Новою науковою серією є «Робочі документи Науково-дослідного інституту Нідема» метою якої є швидка публікація досліджень, що вимагають більшого місця, аніж журнальна публікація, але потребують оперативного обговорення науковою громадськістю. Перша публікація в цій серії — «Суань Шу Шу «Книга рахування», чорновий переклад китайських математичних зборів другого сторіччя до н. е, з пояснювальним коментарем Крістофера Каллена». «Суань Шу Шу» — це важливий рукопис, що був знайдений у могилі періоду династії Західна Хань (206 до н. е. — 25 н. е.), і який є найстаріших з відомих на сьогодні твір про математику в стародавньому Китаї. Фонди бібліотеки Науково-дослідного інституту Нідема продовжують поповнюватися новими публікаціями на китайській і західних мовах і джерелами з історії науки, техніки й медицини Китаю, Кореї і Японії. Нові надходження бібліотеки з 1992 року каталогізуються на Інтернет-ресурсі.

На теоретичні основи досліджень історії науки в останнє двадцятиріччя ХХ сторіччя певний вплив мали філософські роботи пост-структуралістів, великі історії, що поставили під питання про науку й цивілізацію. Наприклад, руйнування Ж. Дерріда західного логоцентризму й археологія безумства М. Фуко не просто запропонували *інше* розуміння наукових знань, а спробували змусити замовкнути мову західного розуму. У багатьох постмодерністських дослідженнях була поставлена під сумнів сама можливість історії науки й цивілізацій, що привело до посилення інтересу до західної культури, а незахідна наука розумілася тільки як західна наука в колоніальних вимірах. У постмодерністських дослідженнях часто-густо критикувався Захід, який повністю ідентифікується з наукою. Таким чином, сучасний аналіз науки й цивілізації містить у собі ці два аспекти, що привело до відходу від таких питань

як *проблема культури в дослідженнях науки й проблема науки в культурній критиці*. Відбулася відмова від нідемовської структури дослідження й сучасні вчені знаходяться в пошуку нових напрямів вивчення історії наукової думки поза зв'язкою науки й цивілізації, а їхні співвідношення більшою мірою визначається двома питаннями: 1) як знання, технології й ідеологія впливають на формування культур; 2) як культури сприяють формуванню наук і їхнє розповсюдження. Сучасні роботи з історії розвитку наукової думки все більш відходять від зіставлення науки й цивілізацій із метою пошуку нових напрямів дослідження. Уводиться спосіб дослідження наук і культур без визначення центрального місця цивілізації й без універсальної, цілеспрямованої науки, що є мірилом рівня розвитку цивілізації. При цьому зберігається питання про співвідношення науки й цивілізації. У цілому пошуки нової методології компаративних досліджень історії науки групуються по наступним питанням:

1) Визначення одиниць історичного аналізу культур, що змінюються, субкультури й під-субкультур, які часто не відповідають чітким політичним і лінгвістичним межах і відповідно визначення політичної й лінгвістичної ідентифікації. Оцінка ролі знань, технологій і ідеології у встановленні, розвитку й розповсюдженні культур.

2) Установлення цивілізаційних меж шляхом аналізу виникнення, розповсюдження, циркуляції, копіювання й перетворень предметів матеріальної культури, наукових, технологічних і ідеологічних концептів і продуктів.

3) Синхронічне дослідження культур, метою якого є не пошук радикальних відмінностей незахідних культур від Заходу, а встановлення специфічних рис кожної культури.

4) Історичний контекстуалізація й критичний аналіз саморефлексивної історіографії науки, зіставлення компаративістики й аналітики, визначення суті колишніх досліджень про науку й цивілізації у формуванні академічних

дисциплін, ідеології націй і риторик за допомогою яких створювалася розповідь про всесвітню історію людства.

У цей же час зазнали масованій критики з боку постмодерністів і феміністок, екологів і гуманістів такі фундаментальні поняття як *сучасність і сучасна наука*. Вони стверджують, що людство використовує сучасну науку для бездумного завоювання природи й тим самим порушує екологічну рівновагу, тому наука не є джерелом розвитку й прогресу. Також, на їхню думку, наука дуже часто знаходиться під впливом влади держави, що пригнічує гуманістичний дух і незахідні культури. Найбільш радикальні представники антикультури розширюють аргументацію за рахунок ідеї «кінця історії» Френсіса Фукуями [10] та заявляють про те, що людство наближається «до кінця науки». 1975 року Дж. Нідем у лекції, що була ним прочитана на конференції канадською Асоціації азійських досліджень у Монреалі, виступив проти так званої антикультури, спрямованої, зокрема, проти науки [20]. Ці ідеї були раніше виражені в роботах Теодора Росзака [24; 25]. Теоретичні підходи Дж. Нідема сформувалися під значним впливом ідей соціального й наукового прогресу, що зміцнювалися крупними досягненнями світової науки й культури. Кризові явища кінця ХХ століття підірвали віру в неухильний розвиток людської цивілізації й поставили під питання абсолютну цінність науки для розвитку людського суспільства. У сучасній полеміці вчених із представниками антикультури віра Дж. Нідема в можливість людського прогресу й позитивну соціальну силу науки, а також його концепція історії наукової думки є важливими аргументами для затвердження можливості пізнання природи. Таким чином, Питання Нідема про причини переваг китайської науки до кінця Середньовіччя та не виникнення сучасної науки в межах китайської цивілізації залишається не тільки актуальним для історії світової науки й філософії, але й зберігає свою евристичну цінність.

Екстерналістська історія науки Дж. Нідема була нерозривно пов'язана із соціальним і історико-культурним аналізом, який на початковому давав цікаві результати зіставні по важливості з інтерналістським підходом. Із часом дана методологія стала домінуючою в роботах з історії традиційної науки країн Східної Азії та повністю витіснила інтерналістські уявлення про *ученого-одинака* й замінила його *науковим співтовариством*. Проте, уже з 1980 року й інтерналізм, і екстерналізм почали визнаватися однаково неадекватними в реконструкції історії наукової думки [16, с.83-84]. Учені все більш відходять від цих двох ортодоксальних підходів та стверджують, що історія наукової думки не може бути розділена на технічні поняття й соціальні взаємодії. На сучасному етапі моделювання ранньої історії науки давнього та імператорського Китаю не обмежується досягненнями математики, астрономії й фізики, а й широко залучаються різні способи організації знання, які ймовірно більш адекватні для старокитайської теорії. Нажаль, більшість західних учених продовжували зберігати своє переконання про те, що китайці були нездібні до розробки наукових знань без вивчення конфуціанської й нео-конфуціанської класики, даоського канону й буддійських творів. Аж до 1980 років навіть у монографіях провідних синологів з історії Китаю можна було зустріти подібні твердження.

Компаративний, крос-культурний аналіз історії науки, який був запропонований Дж. Нідемом, припускає глибоке розуміння різних культурних і лінгвістичних традицій, що поки не було належним чином дослідженні ані в проекті «Наука й цивілізація в Китаї», ані в інших дослідженнях представників школи Нідема. Хоча існує цілий ряд скептичних думок щодо можливості нідемовського методу дослідження, але загалом домінує думка про необхідність розвитку порівняльного й цивілізаційного аналізу у вивченні історії науки. *Питання Нідема* як і раніше викликає величезний інтерес у науковому світі, що привело до розширення дослідження соціальних

контекстів на прикладах культур і суспільств Японії, Кореї, Індії і Єгипту. Конкретним прикладом є видання 1997 року — «Енциклопедія історії науки, технології й медицини незахідних культур» [26]. Сьогодні в наукових колах однією з найбільш актуальних і обговорюваних є проблема природної й культурної різноманітності. Ідеї про безперервність і універсальність у науці, які найбільш повно виражені в «Науці й цивілізації в Китаї» і *Питання Нідема* знаходять нове життя під час сучасних дискусій про поняття *культурної різноманітності*. При цьому методологія й проблематика історії наукової думки в незахідних культурах досліджень зазнала ряд змін.

У працях Джеймса МакКлеллана й Гарольда Дорнса «Наука й техніка у всесвітній історії: введення» (1999) [18], Дьорка Бодде «Китайська думка, суспільство й наука: інтелектуальні й соціальні основи науки й техніки в до-сучасному Китаї» (1991) [4], Тобі Хаффа «Зростання ранньої сучасної науки. Іслам, Китай і Захід» (1993) [14], та Г. Ллойда «Опоненти та влада: дослідження в давньогрецькій та китайській науці» (1996) [17]. У цілому, у даних працях дається варіант відповіді на *Питання Нідема*, що можна звести до наступних положень:

1) У китайському суспільстві не відбулося професіоналізації науки, хоча існували численні школи, але жодна з них не запропонувала варіант інституалізації й на відміну від європейських університетів вони відчували нестачу в юридичній автономії в освітніх питаннях. Екзаменаційна система була новаційною, але використовувалася тільки для отримання державної посади.

2) У традиційному Китаї були багато *наук*, але всі вони були *прикладними*, і не було нічого подібного *теоретичній науці*. Наприклад, до XIII сторіччя китайці були самими видатними алгебристами у світі, але китайські математики так і не розвили формальну геометрію, логічні докази або дедуктивні математичні системи, подібно тим, що були відкриті Евклідом. Китайський стиль мислення був корелятивним або асоціативним і прагнув знайти аналогії й співвідношення між різноманітними речами,

замість того щоб дивитися на природу як на ціле, таким, що працює згідно універсальним законам, які можна зрозуміти в термінах причинно-наслідкових відносин, самоочевидних визначень і логічних виводів.

Тобі Хафф, учень Бенджаміна Нельсона, продовжив дослідження свого вчителя й Дж. Нідема в області порівняльної соціології цивілізацій. Тобі Хафф бачить причину зростання західної науки в тому, що виник раціональний опис всесвіту й людини замість релігійних і юридичних доктрин середньовічної християнської Європи. Але на відміну від Нідема він вважає, що не Китай, а Ісламський світ був світовим лідером середньовічної науки. Тобі Хафф також виступає проти думки Дж. Нідема про перевагу китайської науки в сфері практичних технологій і вважає, що наука й техніка аж до XX століття були відокремлені один від одного, а китайські майстри були соціально ізольовані від наукової інтелігенції. Хафф визнає досягнення китайської науки особливо в математиці в період династії Сун (960 — 1279), але вказує на примітивний характер китайської астрономії, відсутність Евклідового стилю в геометричних доказах і підлеглість освіти й екзаменаційної системи стародавнім культурним традиціям централізованої бюрократичної системи Китаю. Проте даний аналіз слід визнати недостатнім, оскільки Т. Хафф настільки зацікавлений доказом низького рівня розвитку науки в традиційному Китаї, що не тільки не може пояснити конкретні історичні події, але перекручує й недооцінює досягнення китайських мислителів. У цілому Т. Хафф представляє картину історії китайської думки як традиційну й незмінну (!) та залишає поза увагою не тільки боротьбу між різними школами (особливо між конфуціанцями й буддистами), але й рівень розвитку неореалізму в конфуціанстві сунського періоду, який був самостійний складним напрямом інтелектуальному життю. Таким чином, ученому не вдалося дати переконливу відповідь на *Питання Нідема* й описати динаміку розвитку Китаю, що стала відмінною від європейського варіанту [14].

У кінці ХХ століття в низькі робіт було проведено аналіз соціальних контекстів різних культур у зв'язку з *Питанням Нідема*. Це дослідження корейських учених Чон Сан-Вуна «Традиційна корейська наука й Східна Азія — наука й техніка, що отримана зі східно-азіатського досвіду» [15] і Парк Сьон-Ра «Деякі індекси зростання сучасної науки в Кореї» [21]; японських учених Того Цукахара, Кейдзо Хасімото й Норіаки Мацумура «Вплив Нідема на японську історію науки» [29]; Стів Фуллер «Введення до світової історії науки» [11]; Паскаль Крозет «Модернізація науки і її історії за межами Європи: єгипетські проекти в дев'ятнадцятому сторіччі» [7]. Грандіозні результати досліджень Дж. Нідема були спрямовані на реконструкцію історії науки в традиційному Китаї як шлях до глобального розвитку наукового знання й практики. Проте в останнє двадцятиріччя нідемовська модель світового універсалізму була замінена критичними перспективами в розвитку соціології, антропології й історії, що в результаті привело до формування постнідемівського інтелектуального клімату в дослідженнях історії науки в східних традиційних суспільствах, що часто суперечить фундаментальним підходам самого Дж. Нідема. Так у збірці «Стан історії науки: діалоги із Джозефом Нідемом» [27], що була видана 1999 року під редакцією Іфрана Хабіба й Друва Раїна, представлені роботи, у яких різко критикується дане положення. Це статті індійських учених Роміла Тхапар «Історія науки й ойкумена», Аант Елзінга «Ще раз до «питання Нідема»», Стіва Фуллера «Введення в усесвітню історію науки», Шив Вісванатана «Незвичайні пошуки Джозефа Нідема», Карін Чемла «Річки й море: аналіз метафори Нідема по відношенню до всесвітньої історії науки», Майкла Петі «Універсальність науки: історичне затвердження філософської ідеї» і К. Сабраманіама «Написи, факти і чорні ящики: чи дійсно сучасна наука радикально відмінна?», Ірфана Хабіба і Друва Раїна «Картина, якої бракує: відсутність нідемовської історії наук в Індії» [23]. У всіх пере-

рахованих роботах проводиться аналіз теоретичних підстав універсального й гуманістичного характеру світової *історії науки*. Дослідники на підставі визначення істотних соціальних об'єктів і осмислення їхньої взаємодії в часі й просторі вказують виявлені суперечності між історичною специфікою й культурним релятивізмом; між інтернаціональною й національною історією науки, що в співвідношенні із проблемою наявності інтелектуальної ієрархії ставить під сумнів можливість порівняльної історії й саме формулювання *Питання Нідема*. Зі всіх авторів тільки К. Сабраманіама приводить доводи на користь подальшого розвитку універсальної історії науки.

У нових дослідженнях виділяється максимізація ролі чинників виробництва й науки в процесі формування природного права. Так Франческа Брей говорить про *технологію як культуру* й пропонує вважати геомантичні й нео-конфуціанські методи побудови будівлі як матеріальні вирази соціального світу, де стабільність оцінюється вище, ніж новаторство, а ритуальний порядок більш важливий, ніж функціональна ефективність. Марк Елвін припускає, що політичні функції календаря й астрономії в імператорському Китаї підсилювали розвиток техніки точного прогнозу й відкинули скептичні ознаки. Т. Хінрічс аналізує складний розвиток безлічі методів і вірувань китайської медицини як різносторонню здатність пристосування до зміни соціальних параметрів істини. Питання про природу ефективності китайської медицини Скоттом Бамбером наводяться в символічних поясненнях, які визначали вибір *лікарських речовин*. Подібні інтерпретації соціального тіла й технологій як соціальної практики остаточно виводять аналіз за межі структури *універсальної науки* формулювань Дж. Нідема [2].

Питання Нідема часто інтерпретується в новій редакції як співвідношення *науки й модернізації* (замість *сучасної науки*) з метою вивчення соціальних і культурних змін

традиційних суспільств. Тадасі Єсіда в статті ««Традиційне» проти «сучасного» в японському контексті» [32] відзначає, що «модернізація» в Японії в період реформ Мейдзі (1868 — 1912) відбулася під впливом Заходу. Паскаль Крозет також указує на провідну роль Заходу в роботі «Модернізація науки і її історія за межами Європи» [7]. Мен Ює в роботі «Гібридна наука проти сучасності» [19] провів соціологічне дослідження модернізації на прикладі Арсеналу *Jiangnan* (1864 — 1897). П'єр-Етьєн Вілл у статті «Модернізації без науки» [30] досліджує не розвиток науки європейського типу, а спроби модернізації Японії й Китаю в період до початку вестернізації (до 1850 року). В окремих дослідженнях з історії науки зберігається до-нідемовський підхід до визначення специфіки наукових знань у традиційному Китаї, хоча число прихильників такого підходу неухильно зменшується. Так, наприклад, у роботах відомого австралійського історика науки А. Кромбі (1915 — 1996) знов доводиться, що *історія науки* — це історія світогляду й способу аргументації, початого на Заході давньогрецькими філософами, математиками й лікарями; *наука* — це певний спосіб пізнання, який виник у межах Західної культури; наука заснована на двох фундаментальних концепціях давніх греків універсального природного причинного зв'язку, що засновується на формальному доказі, із чого походить характер і стиль західної філософії, математики й природознавства [5; 6]. Також багато досліджень написано під впливом дискусій, що продовжуються, про існування в традиційному Китаї наукових знань.

Прикладом найбільш глибокої критики *Питання Нідема* є боротьба з особливим типом міфології, у якій затверджується, що тріумф сучасної науки, що виникла в XVII сторіччі в Європі, цілком є досягненням Західної цивілізації, — від Стародавньої Греції через Ренесанс до сучасності. Звідси поняття сучасної *модернізації* ототожнюється з *наукою* й *вестернізацією*. Натан Сівін сьогодні стверджує, що та части-

на *Питання Нідема*, у якій питається про те, чому сучасна наука не виникла в Китаї, є безглуздою. Але при цьому він визнає, що *Питання Нідема* продовжує бути евристичним. Сівін пояснює, що проблема Наукової революції так багато й часто обговорювалася в науковій літературі тому, що ставилося завдання довести культурну перевагу Заходу в розвитку універсальної сучасної науки. Сівін стверджує, що революція в китайській науковій думці й практиці мала місце в XVII сторіччі, оскільки багато видатних китайських мислителів реагували на Західну астрономію й космологію [28]. Дане твердження є спірним. Його, зокрема, оспорує Р. Харт, який вважає, що це була не *наукова революція*, а *концептуальна революція* в китайському контексті, яке, по суті, було перетворенням у сучасну науку й «невеликою копією» Наукової революції Європи [12, с.101; 107].

Праці Дж. Нідема та представників його школи з позицій *анти-європоцентризму* й *компаративного аналізу* в цілому змінили дослідницьку парадигму. В аналізі багатьох вчених сьогодні розвивається аргументація того, що до 1800 року Європа була не більш винахідливою та прогресивною аніж Азія. Джанет Абу-Лугход «До європейської гегемонії» (1989) [1]; Бін Вонг «Трансформований Китай: зміни та межі європейського досвіду» (1997) [31]; А. Г. Франк «Переорієнтація на Схід: глобальна економіка в азіатську епоху» (1998) [9]; Джеймс Блаут «Вісім європоцентристських істориків» [3], Кеннет Померанц «Велике розходження: Китай, Європа й створення сучасної світової економіки» (2000) [22] та багато інших учених осмислюють історичне минуле як *велику історію* (*big history*), *історію світової системи* (*world-system history*), *всесвітньо-центричну історію* (*world-centric history*), *історію для нас всіх*, «*history-for-us-all*». Тобто відкидається сама ідея про те, що є унікальна *західна цивілізація*, яка виникла в давній Греції під час полісного періоду та стверджується, що дана ідеологічна конструкція мала намір виправдати претензії західного світу.

Монографія Джона Хобсона, англійського фахівця в галузі історичної соціології, міжнародних відносин і міжнародної політичної економіки, «Східні витoki західної цивілізації» (2004) [13] стала свого роду крайнім проявом нідемовської парадигми. Автор значно применшує внесок Європи в створення сучасної культури, пояснює закономірності розвитку європейської цивілізації в термінах розповсюдження східних ідей і технологій і вважає, що єдиним важливим внеском європейської цивілізації було імперське розширення Європи в XVI сторіччі. Компаративна історія цивілізацій Хобсона — це граничний антиєвропоцентризм, який ігнорує багато класичних і сучасних концепцій історії науки й цивілізації. Якщо для Нідема й представників його школи був притаманний *проблемний підхід* у боротьбі з однобоким і тенденційним розумінням історії цивілізації й наукової думки (*Питання Нідема*), то інтерпретація Хобсона — це категоричне затвердження пріоритетів східних культур, що по суті є протилежним варіантом *європоцентричного підходу* — *орієнтоциентризм*.

Відзначимо, що проект «Наука й цивілізація в Китаї» став основою для всіх подальших досліджень історії традиційної китайської науки, тобто було сформовано цілий науковий напрям. Після виходу у світ першого тому «Науки й цивілізації в Китаї» з'явилася значна кількість літератури, у якій під впливом ідей Дж. Нідема, крім опису раніше невідомих фактів, були сформульовані нові фундаментальні методологічні й історіографічні проблеми, що вплинули на розвиток історії науки в контексті багатогранного розвитку цивілізацій. Хелен Селін, редактор «Енциклопедії історії науки, технології й медицина в незахідних культурах» пише, що всі дослідники незахідної історії, які сполучають інтелектуальні досягнення Сходу й Заходу, так або інакше, виходять із концепції Дж. Нідема [26, с.14]. При формуванні дисципліни *історія науки* важливим ціннісним орієнтиром став принцип *універсальної науки*, яка не залежить від яких-небудь геополітичних меж.

Проте, у на ділі *історія науки* залишилася розділеною цивілізаційними лініями, які, зокрема, відокремлюють *Захід* і *Китай*. Дане розділення частково пов'язане з ідеологічними тенденціями ХХ століття, що визначали феномен *науки* як виключно західне явище, а також неприйняттям висновків Дж. Нідема про те, що *наука* також розвивалася в традиційному Китаї. Дослідження Дж. Нідема китайської науки й цивілізації багато в чому подолали ізольоване вивчення культур, викрили європоцентричний міф, поставили питання про перерозподіл внеску різних цивілізацій у розвиток наукової думки й нового пояснення, чому в Китаї не виникла сучасна наука й не відбулася наукова революція. Проте, дане розділення привело до того, що дослідники історії західної науки не звертали належної уваги на інтелектуальну традицію Китаю, а при вивченні китайської науки рідко використовувалися теоретичні й практичні результати в області історії науки, філософії науки й наукознавства. Отже, у цілому відбувся поворот до *культурної контекстуалізації науки* (формування філософією науки міждисциплінарного підходу шляхом використання методологічних підходів історичних, антропологічних, соціологічних, літературознавчих досліджень) разом з ідентифікацією науки як факту західноєвропейської культури (міфологія походження західної культури) закріпив дане розділення між Заходом і Китаєм, що сьогодні визначає аналогічне розділення в дослідженнях з історії науки, медицини й техніки.

Література

1. *Abu-Lughod J.* Before European Hegemony: The World System A. D. 1250-1350 — New York: Oxford University Press, 1989. — 464 p.
2. *Beyond Joseph Needham: Science, Technology, and Medicine in East and Southeast Asia/Morris Low (Ed.).* — Chicago: University of Chicago Press, 1998. — 443 p.
3. *Blaut J.* Eight Eurocentric Historians. — New York: Guilford Press, 2000. —

228 p. **4.** *Bodde D.* Chinese Thought, Society, and Science: The Intellectual and Social Back-ground of Science and Technology in Pre-Modern China. — Honolulu: University of Hawaii Press, 1991. — XIV+441 p. **5.** *Crombie A.* c. Styles of Scientific Thinking in the European Tradition: The History of Argument and Explanation Especially in the Mathematical and Biomedical Sciences and Arts. 3 vols. — London: Duckworth, 1994. — XXXII + 2 456 p. **6.** *Crombie A.* c. The Origins of Western Science // Science, Art and Nature in Medieval and Modern Thought. — London: Hambledon Press, 1996. **7.** *Crozet P.* Modernization of Science and Its History Outside Europe // Situating the History of Science: Dialogues with Joseph Needham / S. Irfan Habib and Druva Raina (eds). — New Delhi & London: Oxford University Press, 1999. — P. 245-259. **8.** *Cullen Ch.* Report from the New Director // Needham Research Institute Newsletter. — 2003 (October). — P. 3. **9.** *Frank G.* Re-Orient: Global Economy in the Asian Age. — Berkeley: University of California, 1998. — XXIX, 416 p. **10.** *Fukuyama F.* The End of History and the Last Man. — New York: Free Press; Toronto: Maxwell Macmillan Canada, 1992. — 418 p. **11.** *Fuller S.* Prolegomena to a World History of Science // Situating the History of Science: Dialogues with Joseph Needham / S. Irfan Habib and Druva Raina (eds). — New Delhi & London: Oxford University Press, 1999. — P. 114-151. **12.** *Hart R.* Beyond Science and Civilization: a Post-Needham Critique // East Asian Science, Technology, and Medicine. — 1999. — № 16. — P. 18-114. **13.** *Hobson J. M.* The Eastern Origins of Western Civilisation. — New York: Cambridge University Press, 2004. — 392 p. **14.** *Huff, Toby E.* The Rise of Early Modern Science. Islam, China, and the West. — Cambridge: Cambridge University Press, 1993. — 509 p. **15.** *Jeon Sang-Woon.* Traditional Korean Science and East Asia — Science and Technology Drawn from East Asian Experience // Keizo Hashimoto, Catherine Jami and Lowell Skar eds. East Asian Science: Tradition and Beyond. — Osaka: Kansai University Press, 1995. — P. 49-59. **16.** *Jordanova L. J.*

The Social Sciences and the History of Science and Medicine // Information Sources in the History of Science and Medicine / Ed. P. Corsi and P. Weindling. — London: Butterworth, 1983. — P. 81-96. **17.** *Lloyd G. E. R.* Adversaries and Authorities: Investigations into Ancient Greek and Chinese Science. — Cambridge, New York, and Melbourne: Cambridge University Press, 1996. — XVII + 250 p. **18.** *McClellan, Dorn's H.* Science and Technology in World History: Introduction. — Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1999. — VIII+404 p. **19.** *Meng Yue.* Hybrid Science versus Modernity: The Practice of the Jiangnan Arsenal // East Asian Science, Technology, and Medicine. — 1999. — №16. — P. 13-52. **20.** *Needham J.* History and Human Value: a Chinese Perspective for World Science and Technology // Philosophy and Social Action. — 1976. — №11. — P. 2-33. **21.** Park Seong-Rae. Some Indices of the Rise of Modern Science in Korea // Keizo Hashimoto, Catherine Jami and Lowell Skar eds. East Asian Science: Tradition and Beyond. — Osaka: Kansai University Press, 1995. — P. 111-117. **22.** *Pomeranz K.* Great Divergence: China, Europe, and the Making of the Modern World Economy. — Princeton: Princeton University Press, 2000. — 392 p. **23.** *Raina D., Habib I.* The Missing Picture: the Non-emergence of a Needhamian History of Sciences in India // Situating the History of Science: Dialogues with Joseph Needham / S. Irfan Habib and Dhruva Raina (eds). — New Delhi & London: Oxford University Press, 1999. — P. 279-302. **24.** *Roszak T.* The Making of Counter-Culture: Reflections on the Technocratic Society and Its Youthful Opposition. — Garden City, N.Y.: Anchor Books, 1969. — XIV, 303 p. **25.** *Roszak T.* Where the Wasteland Ends: politics and transcendence in post-industrial society. — Garden City, N.Y.: Doubleday, 1972. — XXXIV, 492 p. **26.** *Selin H.* (ed.). Encyclopaedia of the history of science, technology, and medicine in non-western cultures. — Dordrecht, Netherlands: Kluwer Academic, 1997. — 1117 p. **27.** Situating the History of Science: Dialogues with Joseph Needham. Edited by S. Irfan Habib and Dhruva Raina. — New Delhi: Oxford University Press, 1999. — XI, 358 p.

28. *Sivin N.* Why the Scientific revolution did not take in China — or didn't it? // <http://ccat.sas.upenn.edu/~nsivin/scirev.html>. **29.** *Tsukahara T., Hashimoto K., Matsumura N.* Needham's Impact on Japanese History of Science // *Science and Technology in East Asia: The Legacy of Joseph Needham / Alain Arrault and Catherine Jami* eds. — Turnhout: Brepols, Belgium, 2001. — P. 85-94. **30.** *Will P. E.* Modernization Less Science? Some Reflections on China and Japan before Westernization // Hashimoto K. et al. eds. *East Asian Science: Tradition and Beyond*. — Osaka: Kansai University Press, 1995. — P. 33-48. **31.** *Wong R. B.* *China Transformed: Historical Change and the Limits of European Experience*. — Ithaca: Cornell University Press, 1997. — 327 p. **32.** *Yoshida T.* *Traditional vs. Modern in the Japanese Context // East Asian Science: Tradition and Beyond / Edited by Hashimoto Keizo, Catherine Jami, and Lowell Skar*. — Osaka: Kansai University Press, 1995. — P. 119-139.

Надійшла до редакції 2.04.2008 р.